

RUSISMY V APOŠTOLÁŘI OCHRIDSKÉM

Pavel VYSKOČIL, Praha

Nejzajímavější a textově nejstarobylější z církevněslovanských apoštolních památek je *apoštolář Ochridský*¹ napsaný koncem 12. století jakožto cyrilský opis starší hlaholské předlohy, pořízený v Makedonii, asi přímo v Ochridě, což velmi podrobně paleograficky a jazykově dokazuje jeho vydavatel, o. c. XIV až LIX.² Text sám sice prošel jazykovými změnami makedonskými a obsahuje i takové neologismy jako matení nosovek s jery³ a dosazení postpositivního členu k substantivu (jediný doklad cituje K. Mirčev, o. c. 111), na druhé straně však jeho tvarosloví (především slovesné) i syntaxe jsou starobylé.⁴

Vedle zjištění těchto skutečností se S. M. Kul'bakin v předmluvě vydání zabývá též zachovalostí samotného biblického textu tohoto apoštoláře; dosti podrobným rozbořem, v němž srovnává čtení této památky s paralelními místy ostatních nejstarších csl. apoštolářů, případně apoštolů, přichází k výsledku, že *apoštolář Ochridský* (dále Ochr) přes mnoho koruptel podává text nejen gramaticky a lexikálně nejarchaičtější,⁵ nýbrž že obsahuje i četnější (možno dodat: zdařilé)

¹ Vydal S. M. Kul'bakin, *Охридская рукопись Апостола конца XII века*, Sofija 1907.

² Dodatek ke Kul'bakinovu jazykovému rozboru podává K. Mirčev, *Към езиковата характеристика на Охридски Апостол от XII в.*, ve sborníku *Климент Охридски*, Sofija 1966, 107–120.

³ Cituje Kubalkin, o. c. LXXIII a Mirčev, o. c. 107, přidává 1 doklad; pro úplnost uvádím další 2 příklady: на на (+на нѣ) ἐπ' αὐτόν A 10,10, *трѣвѣшша дровѣи (+ трѣвѣшша)* τοὺς ἀναγκαίους φίλους A 10,24; – zkratky názvů biblických knih cituji podle Merkova vydání N. Z.: *Novum Testamentum graece et latine*, Romae 1957.

⁴ K rozboru Kul'bakinovu a Mirčevovu je vhodné dodat zaznamenání původní slovesné koncovky 3. os. du. -тѣ: *устроѣаѣте ἀνατρέπουσιν* 2T 2,18, *погрѣшнѣте ἠστόχησαν* 2T 2,18, původní u-kmenový gen. sg. *с(ѣ)ноу τοῦ υἱοῦ* R 1,9, a kopulativní užití dvou spojek *а н* za jediné *каὶ виднѣаа[го] а н невнѣаа τὰ ὄρατὰ καὶ τὰ ἀόρατὰ* C 1,16.

⁵ Kul'bakin, o. c. CXX, CXXXII; srov. též Mirčev, o. c. 120 a Z. Hauptová, *Lexikální rozbor apoštola Eninského*, ve sborníku *Studia palaeoslovenica*, Praha 1971, str. 120, kde autorka pokládá Och zároveň s apoštolářem Makedonským 13. stol. za nejarchaičtější z tak zvaných zkrácených apoštolářů.

překlady volně. Nebude na škodu uvést alespoň několik takovýchto míst: **и се падоумъ ници · и авне гласъ (ъ) г (лаго)ла ми πάντων τε καταπεσόντων ήμών εις την γήν ήκουσα φωνήν λέγουσαν προς με A 26,14 (всѣмъ же намъ падышемъ на земли, слъшахъ гласъ, ρекъши ми Christ Slepč Šiš);⁶ възираше на възмеждане живота αναθεωροῦντες την έκβαση της αναστροφής Hb 13,7 Ochr 64b 4 (на сконуѣние Slepč); жестоко ти естъ на ражни стѣпати σκληρόν σοι προς κέντρα λακτίξω A 26,14 (противъ остноу стѣпати Slepč, противоу остноу пѣпати Christ, на ражны прати Šiš); ωτ (ъ)връсѣте оубо ветъхъи кѣасъ έκκαθάρατε 1C 5,7 (оуистите Christ, ωтрѣбите Mak Šiš). Kul'bakin zde asi právem připouští možnost, že četná variantní čtení tohoto druhu v Ochr pocházejí z původního překladu velkomoravského (stov. o. c. CXXXI až CXXXIII). Mohlo by se říci, že Ochr představuje v tomto ohledu jakousi paralelu stsl. evangeliáře Savviny knihy, obsahující známý volný překlad Mt 12,33: или творитъ дрѣво доброе агодѣ емоу добръ или творитъ дрѣво прахнѣно и агонѣ (sic! pro агодѣ) емоу изгнилѣ ή ποιησατε τὸ δένδρον καλὸν καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ καλόν, ή ποιησατε το δένδρον σαπρόν καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ σαπρόν (дрѣво добро ... плодъ ... добръ ... дрѣво зло ... плодъ ... зълъ Zogr Mar As Ostr Nik).⁷**

Kratičkým rozbořem kalendářních údajů Ochr, opíraje se o důkladnější rozbor Sergijův,⁸ přichází Kul'bakin (o. c. CXXXIV–CXXXV) k závěru, že jde o text, silně ovlivněný západními kalendarii, především martyrologiem Jeronymovým.⁹ Vyslovuje přitom mínění, že i kalendář této památky asi pochází z nejstaršího období staroslověnského písemnictví.¹⁰ Nápadný je tu na fol. 105b 8

⁶ Zkratky csl. apoštolů a apoštolářů cituji podle Slovníku jazyka staroslověnského, v Praze 1958– (dále SJS); údaje o těchto památkách v. tamtéž, sv. I., str. LXIII–LXIV. Zkratka En značí zlomek starobulh. apoštoláře Eninského z 11. stol., jež vydal K. Mirčev a Ch. Kodov, Енински Апостол, Sofija 1965.

⁷ Zkratky staroslověnských a csl. evangelních památek cituji podle SJS I, str. LXII; – na toto čtení (Mt 12,33 Sav) implicity upozorňuje už V. Jagić v Entstehungsgeschichte, str. 268, kde hodnotí adj. прахнѣнъ jako pocházející ze západoslovanské oblasti; K. Horálek pak v zevrubné studii Význam Savviny knihy pro rekonstrukci stsl. překladu evangelia, Praha 1948, str. 112, přímo označuje toto adjektivum za dědictví překladu velkomoravského.

⁸ Arcibiskup Sergij, Полный месяцеслов Востока² I, Vladimír 1901, 125–127.

⁹ Martyrologium Hieronymianum; s podrobným komentářem vydal H. Delehaye, Acta Sanctorum novembris, tomi II. pars posterior, Bruxellis 1931.

¹⁰ Na rozdíl od Sergije, který o. c. ibidem vyslovuje mínění, že na text tohoto kalendáře měla vliv dočasná shoda ve 13. stol. bulharské říše s apoštolským stolcem.

dne 20. března údaj anglického světce sv. Cuthberta, biskupa lindisfarnského (+ 687): **СТРАС(ТЪ) С(ВА)ТОМОУ ГОДЪ ПЕШИ** (sic! = lat. gen. sg.?) **ЕП(НСКО)ПОУ** *sancti Cuthberti episcopi* (Martyrologium Hieronymianum 20. III. in additamentis), jehož úcta nám může připomínat předcyrilometodějskou (iroskotskou?) misii u západních Slovanů.

Biblický text Ochr oplývá skutečnými koruptelami, které se však písař často snažil uvést do určité srozumitelnosti, při čemž byl původní smysl textu změněn. Jedním z činitelů, jimiž došlo k porušení textu je vzájemná podobnost některých hlásek,¹¹ jak vidíme na příkladech: **еще** (sic!) **СЪНГРОЖДАНЕ С(ВА)ТЪИМЪ** *εστε συμπολιται* (**ГЕСТЕ СОУГРОЖДАНЕ** Christ, verbum om. Slepč Šiš); **и се** (errore pro -иже? acc. sg.) **ПОСЛАХЪ И К ВАМЪ** *ὁν ἐπεμψα προς υμας* C 4,8 (**ИЖЕ ПОСЛАХЪ ВАМЪ** Slepč similiter Mak Šiš, **ГЕГОЖЕ** Christ); **аще юже жрєнъ възвѣж** *ἐγὼ γάρ ἤδη σπένδομαι* 2Т 4,6 asi z **аъъ же юже** na základě unikátní varianty Sodenova vydání *Nového Zákonu*.¹² **γάρ**]δє ms. Ia³ 8353 (**аъъ во оуже** Slepč Šiš, **аъъ ѓже** Mosk^b deest in Mak) – v těchto třech případech došlo asi k vzájemnému zmatení podobných sykavek. Jiné koruptely jsou způsobeny kontaminací znělých a neznelých labiál *b – p* a dentál *d – t*.¹³ **н(ъ)нѣ пливнѣимъ с(ъ)п(а)сєниємъ** *νῦν γὰρ ἐγγύτερον ἡμῶν ἡ σωτηρία* R 13,11 Ochr 109b 14 (**ВЛИЖНИМЪ** Ochr 56b 10, **ВЛИЖЪ НАМЪ С(Ъ)П(А)СЄНИЄ** Mak, **ВЛИЖЕ НАМЪ С(Ъ)П(А)СЄНИЄ** Christ); **вѣдан** *αἱ ἐπαγγελίαι* R 9,4 (**ОВѢТЫ** Mak, **ЗАВѢТИ** Christ Slepč Šiš); **въ дѣлесєхъ вашєхъ** *ἐν τῷ σώματι ὑμων* 1С 6,20 (**ВЪ ТѢЛЕСЄХЪ** En, Slepč bis, Mak. Šiš bis, **ВЪ ТѢЛѢ** Christ); **дѣло сѣмѣрєниѣ** ... **дѣлови славѣ** *τὸ σωμα ... τῷ σώματι* Ph 3,21 (**ТѢЛО ... ТѢЛОУ** Christ, **ТѢЛО ... ТѢЛЕСИ** Slepč Šiš, **ТѢЛО ... ТѢЛО** Mak); **въ вѣрѣ** *εις τὴν μέλλουσαν πίστιν* G 3,23 (**ВЪ ХОТАШОЮ** Christ Šiš, **ВЪ ХОТАША** Mak, **ВЪ ГРАДЪЩА** Slepč), **добро свѣщенне** *μέχρι τῆς ἐπιφανείας* 1Т 6,14 Ochr 49b 14 (**ДО ПРОСВѢЩЕНИИ** Ochr 96b 18, Christ Slepč Šiš, **ДОБРО** sic! **ПРОСВѢЩЕНИЕ** Mak); **свѣзда по свѣздѣ** *ἀστὴρ γὰρ ἄστερος διαφέρει* 1С 15,41 (**ВО** Christ Slepč Mak Šiš Mih); **иже по пострада** *ἐν ᾧ γὰρ πέπονθεν* Hb 2,18 (**ВО** Christ

¹¹ Srov. Kulbakin o. c. СХХV, kde vyslovuje též oprávněné mínění, že písař Ochr psal text diktovaný, nikoli čtený.

¹² Hermann v. Soden, *Die Schriften des Neuen Testaments*, 2 (Text und Apparat), Göttingen 1913.

¹³ Toto dění bylo běžné už ve staré bavorštině konce 1. tisíciletí. Pravdivost nabízející se domněnky, že písařem či diktujícím Ochr nebo některé z jeho předloh byl Bavor, nelze z tak mála následujících dokladů potvrdit.

Slepč Šiš, om. Mak); sporný je doklad **ВНДМ НЕПРННМЗНННА ДѢЛА И ТРѢВЗИ ИСПЛЗНЕНЪ ГРОДЪ** (*θεωροῦντος κατείδωλον οὔσαν τὴν πόλιν* *videns idololatriae deditam civitatem* A 17,16 Ochr, **ДѢЛЕСЪ** Christ (**ТѢЛЕСА** Mak, **ТѢЛЕСЪ** Šiš, **ТѢЛА** En, aliter Slepč). Dále jsou v biblickém textu Ochr doloženy dvě jazykové skutečnosti: a) velice zřídka ztráta slabičnosti předpony *iz > z*¹⁴: **ВЪ ЗВѢЩЕННІЕ ВѢРЗИ** *ἐν πληροφορία πίστεως* Hb 10,22 (**ВЪ ИЗВѢЩЕННІЕ** Christ Mak, **ВЪ ИЗВѢЩЕННІ** Slepč Šiš); **ВЪ ЗВѢЩЕННІЕ КЛАТВѢ** *εἰς βεβαίωσιν ὁ ὄρκος* Hb 6,16 (**ВЪ ИЗВѢЩЕННІЕ** Christ Slepč Šiš, **ВО** sic! **ИЗВѢЩЕННІЕ** Mak); jde-li tu o sloveso **ИЖДЕШИ** (< **ИЗ** + **ЖЕШИ**), tedy i doklad **И АЩЕ . . . ПРѢДАМЪ ТѢЛО МОЕ ДА Ж'ДАЕГЪТЪ Е** *ἵνα καυθήσομαι* 1C 13,3 Ochr Šiš! (**ДА СЪЖ'ГОУТЬ МА** Christ Slepč Mak); b) častěji nahrazování koncovky gen. sg. a acc. pl. *-ija* (u *ijo*-kmenových neuter) koncovkou *-ije*, případně nahrazení koncovky nom.-acc. sg. *-ije* koncovkou *-ija*:¹⁵ **ПОВѢДИШЖ ЦРѢСТВІЕ** *κατηγωνίσαντο βασιλείας* Hb 11,33 Ochr bis, **ЦРѢСТВІЕ** Slepč! 98a 29, **ЦРѢСТВІЕ** Mak!, **ЦАРЬСТВЕНІЕ** Šiš! pag. 220 (**ЦРѢТВІА** Christ En, Slepč 5a 3sq et 115b 27, Šiš pag. 50 – případná řecká varianta 'βασιλείαν' acc. sg. pro *βασιλείας* acc. pl., rovněž ř. varianty, které by vysvětlovaly dále citovaná místa, nejsou ani v Sodenově vydání N. Z. doloženy); **ΥΑΛΨΕ ΒΛΑЖЕНΑΔΩ ΟΥΠΒΑΝІА · И ПРОСВѢЩЕННІЕ**.¹⁶ *προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα, καὶ ἐπιφάνειαν* (**ՕПОВАНІА И ПРОСВѢЩЕНІА** Mosk^b Slepč

¹⁴ Změnu *iz-*, čes. *jz-* > *iz-* > *z-* dokládá F. V. Mareš z českosl. Beséd sv. Řehoře Velikého v článku Česká redakce církevní slovanštiny v světle Beséd Řehoře Velikého, *Slavia* 32 (1963) str. 422 a klade tuto skutečnost do českého jazykového prostředí 11. stol.; A. I. Sobolevskij v díle *Лекции по истории русского языка* 4, Moskva 1907, str. 92, dokládá ztrátu slabičnosti *iz-* > *z-* písemně z jihozápadně ruských památek 14. a 15. stol., dosazování *is-* za správné *sz-*, což rovněž předpokládá ztrátu slabičnosti préfixu *iz-*, pak dokumentuje citáty z běloruskosl. památek 13. a 14. stol. V Ochr je vznik této skutečnosti (2 doklady + 1 problematický) nejasný.

¹⁵ Náhradou konc. gen. sg. *ijo*-kmenových neuter: *-ija* koncovkou *-ije*, doloženou už v Pražských hlaholských zlomcích 11. stol. a v českosl. Besédách sv. Řehoře Velikého (kde se vyskytuje též obráceně *-ija* za očekávané *-ije* v nom.-acc. sg.) se zabývá F. V. Mareš v článku *Domnělé doklady české přehlásky a <e> v církevněslovanských textech*, *Slavia* 28 (1959) str. 132–140. Tyto záměny vysvětluje a klade jejich vznik do českosl. literárního prostředí 11. století. Ani tuto skutečnost, vyskytující se několikrát v Ochr, nelze ve většině dokladů spolehlivě kvalifikovat.

¹⁶ Tento doklad, jakož i další: **СТРАН'НОЛЮБІЕ НЕ ЗАБІВАНІЕ** *τῆς φιλοξενίας μὴ ἐπιλανθάνεσθε* Hb 13,1; **ΥΑΛΨΕΜЪ НАВЛЕННІЕ** *ἀπεκδεχόμενος τὴν ἀποκάλυψιν* 1C 1,7; **ΥΑΓΑΝІА** (sic!) **ВО ТВАРЪ** (sic!) **НАВЛЕННІЕ С(Ъ)НОМЪ Б(О)ЖНЕМЪ УАВЪТЪ** *ἡ γὰρ ἀποκαράδοκία τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν... ἀπεκδέχεται* R 8,19; **ИЮДЕН ЗНАМЕННІЕ ПРОСАТЪ** *σημεῖα* (var. *σημείον*) *αἰτοῦσιν* 1C 1,22 pokládá K. Mirčev, o. c. 109 asi právem za ztrátu negativního nebo objektového genitivu; ovšem pro záměnu *-ija* za *-ije* mluví právě 1. část dokladu R 8,19.

Mak Šiš); **НЕ ПРИЕМЪ** (sic!) **ИЗБАВЛЕННЕ** οὐ προσδεξάμενοι τὴν ἀπολύτρωσιν Hb 11,35 Ochr 59a 16 (**НЕ ПРИЕМЪШЕ ИЗБАВЛЕНННА** Ochr 18b 20 Christ, Slepč bis, Šiš, om. Mak); **ДА СЪДРЪЖИМЪ ИСПОВѢДАНННА ОΥΠΒΑΝΝНА** **ΝΕΟΥΚΛΟΝΟ** κατέχωμεν τὴν ὁμολογίαν τῆς ἐλπίδος ἀκλιῆ Hb 10,23 (**ИСПОВѢДАНННЕ ОΥΠΒΑΝΝИЮ** Christ, **ИСПОВѢДАННЕ ОΥΠΒΑΝНА** Slepč Šiš, **ИСПОВѢДАННЕ ШПОВАННЕ.** sic! Mak); **РОДИ ЖЪЗИКЪ . . СКАЗАНИНА ЖЪЗИКЪ** γένη γλωσσῶν ... ἐρμηνεία γλωσσῶν Ochr, Mak! Šiš! (**СЪКАЗАНИНЕ** Christ, **СКАЗАНЕ** sic! Slepč); sem patří už výše citované místo **ДОБРО СВѢЩЕННЕ** 1Т 6,14 a snad svou povahou i doklad **ДА ОΥΤΒΡΖЖАЕТЪ [СА] СРЦЕ ВАШЕ** φρουρήσει τὰς καρδίας ὑμῶν Ph 4,7 (**СРЦА ВАША** Christ Slepč Mak Šiš, . . **ВАША** En), ve kterém jde možná o písarskou náhradu litery **Ѣ** písmenem **ε** při přepisu hlaholsky psaného acc. pl. **СРЪДЬЦѢ ВАШѢ** (jejž cyr. kopista nepochopil?), nebo jde o skutečný singulár, použitý místo logického plurálu u abstrakt.

Je-li v Ochridském apoštoláři ztráta slabičnosti předpony *iz-* a vzájemné matení koncovek *-ija* a *-ije* u *ijo-*kmenových neuter skutečně českého původu, ukazuje se tu možnost raného migračního mezistupně archetypu Ochr z Velké Moravy, snad českokosl. oblasti 11. století (Sázava?). Je však otázka, jaký byl pozdější vývoj tohoto textu před opsáním na území makedonském. Zde je třeba uvést opět několik textových kruptel, jejichž rozbor nám může ukázat cestu.

V perikopě 35. soboty na biblickém místě 2Т 2,14 čteme za řecké sloveso *λογομαχεῖν* podivný překlad: **СЛОВО ПОРОДИ СА**, kde ostatní, pro SJS excerpané texty čtou **СЛОВО ПРѢПРАТИ СА** En Mosk^b Šiš, **ПРѢПРѢТИ СА** Mak. Protože už předtím uvedené kruptely nám poskytují doklady vzájemného matení *t* a *d*, *p* a *b*, můžeme i zde předpokládat výsledek tohoto děje a dosazením správného *b* místo *p* a *t* za *d* nám vyjde ruskocsl. infinitiv **СЛОВОВОРОТИ СА** < **СЛОВОВАТИ СА**; že je tato varianta pravděpodobná, ukazuje text makedonskoksl. (dosud nevydaného) apoštoláře Karpinského z 13. stol., který nahrazuje sloveso **ПРѢТИ СА** podle Kul'bakina (o. c. СХХХ) novějším **БРАТИ СА**; zároveň je třeba připomenout, že ruské tzv. *první* plnohlási, tj. změnu *tort* > *torot* a *tolt* > *tolot* má už doslov Ostromírova evangeliáře: **НОВѢ ГОРОДѢ** na foliu 294ba 7–8 a **ВОЛОДНИРА** 294ba 3, datovaný rokem 1057. Že nejde ve zmíněné perikopě o rusismus zcela nahodilý, ukazuje stav dalšího verše 2Т 2,15: **ПОТЪЦИ СЕБЕ ИСКОУШЕНА ПОСТАВИТИ ПРѢДЪ Б(ОГО)МЪ ДѢЛАТЕЛА НЕПОСТЫДНЫ ПРАВАЩЪ СЛОВО ТВОЕЖ ИСТИНЫ** kde jasně čteme ruskocsl. pravopisem (zaměňujícím běžně písmena **Ѧ** a **Ѧ** a užívajícím jich obou pro zvuk *ja*)¹⁷ acc. sg. subst. **ДѢЛАТЕЛѢ**; takto psanému tvaru bulh.-mak.

¹⁷ Tento pravopis je doložen už v Ostromírově evangeliáři; příklady uvádí A. I. Sobolevskij, o. c. 20.

písař neporozuměl, pokládal jej za acc. *pl.* a přizpůsobil tomu také následující adj. a participium: **НЕПОСТЫДНА** и **ПРАВАЩА** (= -ЩА). Že jde o acc. sg., ukazuje řec. předloha *ἐργάτην*, lat. paralela *operarium* i paralely ostatních csl. textů: **ДѢЛАТЕЛА НЕПОСТЫДНА ПРАВАЩА** Mosk^b, **ДѢЛАТЕЛѢ НЕПОСТЫДНА ПРАВАЩА** En Slepč Mak, **ДѢЛАТЕЛНА НЕПОСТЫДНА ПРАВЕЩА** Šiš. Jinou zajímavou koruptelu nám podávají A 17,18: **ετερη ... ωτ(ъ) СТОЛЗНИКЪ ФИЛОСОФЪ** *twes ... τῶν ... Στοϊκῶν φιλοσόφων (ωτ ... СТОИКЪ* Christ Slepč Šiš, avšak **ωт(ъ) СТОИНИКЪ** sic! Mak) – jde tu asi o substantivum **СТЛЗПЪНИКЪ** jakožto kalkový překlad řec. *Στοιικός*, odvozeného ze subst. *στοά* = sloup, stsl. **СТЛЗПЪ**. V předloze Ochr stálo snad ruskocsl. znění **СТОЛЗПЪНИКЪ**, jež bulharskomakedonský kopista neporozuměním asi změnil na jemu srozumitelnější **СТОЛЗНИКЪ**, jakoby odvozené ze substantiva **СТОЛЪ**, 'mensa'. Zmíněná ruskocsl. předpokládaná podoba s provedenou změnou *l*: *təlt* > *təlt* má své paralely, ještě však nevokalisované, tj. *təlt*, *tərt*, *tərt*, už v Ostromírově evangeliáři a v ruskocsl. Mineji z r. 1095, jež cituje A. I. Sobolevskij, o. c. 26. Vokalisované formy tohoto tzv. *druhého* plnohlásí (*tolot*, *torot*, *teret*) jsou podle Sobolevského (o. c. 27) doloženy už v ruskocsl. památkách 12. století. Podoba slova **СТЛЗПЪНИКЪ** v předpokládané, ruským jazykovým prostředím ovlivněné předloze Ochr by měla mít první část skupiny *təlt* < *təlt* už vokalisovanou, tedy *tolzt*; doklad takového stadia uvádí opět Sobolevskij, o. c. 27, avšak teprve z triodi 13. stol. moskevské Synodální knih., sign. Usp. № 8 na fol. 152: **ГОРЪСТЬЮ** 'rugillo', 'hrsti'. Snad ještě jeden doklad *druhého* plnohlásí nám ukazuje v Ochr infinitiv **ЖРЪТИ** *θύειω* A 14,18 (**ЖЕРЕТИ** Christ. **ЖРЪТИ** Slepč, **ЖРѢТИ** Šiš, **ЖРѢТ-И-МЪ** Mak) – tento tvar (ovšem s bulhcsl. jerovou změnou *ь* > *ъ*) byl ponechán v textu beze změny asi též proto, že byl na rozhraní řádek **Ж|РЪТИ** (fol. 6b 16–17). Další doklady ruského hláskoslovného vývoje, vyskytující se v textu Ochr, jsou: **СЛЗИШАРЖ БО И** (sic!) **ГЛѢЩА ВЪЗЫКИ** (sic!) *ἡκουον γὰρ αὐτῶν λαλούντων γλώσσαις* A 10,46 (**ГЛѢЩЕ** acc. pl. **ВЪ ЕЗЫКИ** Hilf Šiš, **ГЛѢЩЖ** acc. pl. **ВЪ ЖЗЫКЪ** Slepč, **ГЛѢЩЕ** sic! **ВЪ АЗЫЦАЖ** Mak) – ruskocsl. koncovec acc. pl. m. v participiu **ГЛ(АГОЛ)ЖЩА** (←ЩА ←ЩА) porozuměl písař Ochr jako genitivu-accusativu sg. m. a pozměnil předpokládaný zájmenný acc. pl. **И** na acc. sg. m. **И**; **АЩЕ И ШЕРЖИТЪ** · **ετερη** (sic! pro –ΔΙ) **НА ПЖТИ МЖЖА ЖЕ И ЖЕНЗИ** *ἐάν τwas εὔρη τῆς ὁδοῦ ὄντας, ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας* A 9,2 (**МОУЖЕ** acc. pl. Grš, **МЖЖЖ** acc. pl. Slepč, **МОУЖИ** sic! Hilf Šiš, **МЖЖИ** sic! Mak) – ruskocsl. tvar acc. pl. je ponechán beze změny, patrně rovněž chápan jako acc. sg.; **ΟΥΤΡΟ ВЪΧΟΔΑЩЕ** (sic!) *εισερχομένη εἰς τὸ ἐσώτερον* Hb 6,19, kde **ΟΥ**-v slově **ΟΥΤΡΟ** zřejmě vzniklo změnou *q* > *u*¹⁸

¹⁸ Střednice u za q a ju za jō je už častěji doložena v Ostr. srov. Sobolevskij, o. c. 19.

v předpokládaném acc. sg. (ВЪ Н)АТРО (srov. čes. *nitro*), nebo spíše (ВЪ Н)АТРЪ, čemuž nasvědčují též čtení ВНАТРЬ Mak, ВЪ ВЪНОУТРЬНЕЕ Christ Šiš, ВНАТРЪНЕЕ Slepč – ruskocsl. znění bylo po případné změně koncovky (-рѣ na -ро) chápáno asi jako adv. temp. ОУТРО, ЮТРО; БЕ-СОУМЪНЕННА *ἀνατιρορήτως* A 10,29 – jde opět o $\varrho > u$ v původním staroslověnském БЕ-СЪМЪНЪННА, jak ukazuje БЕ-СЪМЪНЪНЪ Hilf, БЕЗЪ СОУМЪНЕННА Šiš (БЕ-СЪМЪНЪНЪ Slepč, БЕСЪДЪА МНЪ НИ АЗЪ sic! Mak) – ruskocsl. podoba ponechána v Ochr beze změny; ne zcela jednoznačně řešitelný je poslední, pravděpodobný doklad ruské střídnice *u*: ТЕПЪЩИМЪ (sic! ex ТЕПЪЩЕ ИМЪ) СВѢСТИ (sic!) • НЕМОЩНОУ СОУЩОУ *τύπτοντες αὐτῶν τὴν συνείδησιν ἀσθενούσαν* 1C 8,12 Ochr En! (СВѢСТЬ НЕМОЩЬ-НОУ СОУЩО Christ Šiš, СВѢСТЬ НЕМОЩЪНЪ СЪЩЪ Slepč, ТРЪПАЩЕ sic! pro 'трапаще'? СВѢСТИ НЕМОЩНА СЪЩА Mak) – ruskocsl. acc. sg. f. adjektiva i participia ponechán, chápán jako dat. sg. m., textové okolí pozměněno; kúpodivu se tento tvar adj. i ptc. doslova še stejnou úpravou okolí čte i v En; tam je však poněkud vysvětlitelný tvarovou analogií adnominálního dat. sg. m. o dva verše před tím: НЕ СЪВ(ѢС)ТЪ ЛИ ЕМОУ НЕМОЩНОУ СЪЩОУ СЪС(Н)ЖДЕТЪ СЪ ЁСТИ ИДОЛОЖРЪТВЪНАѢ *ἢ συνείδησιν αὐτοῦ ἀσθενοῦς ὄντος* 1C 8,10 En Slepč Šiš (ЕГО НЕМОЩНА СЪЩА Ochr, ЕГО, НЕМОЩНОУ СОУЩО Christ, ЕМЪ НЕМОЩНА СЪЩЕ Mak).

Výše uvedená jazyková svědectví napovídají, že text apoštoláře Ochridského v některé ze svých předloh prošel prostředím ruským. Je známo, že r. 1018 byli Bulhaři poraženi a opanováni říší byzantskou a že tehdy mnoho slovanských duchovních emigrovalo do Ruska. Po více než půldruhém století r. 1185 svrhli Bulhaři řeckou nadvládu a samostatné Bulharsko začalo přejímat z Rusi ve velké míře literaturu slovanskou. Tehdy snad, ne-li už dříve (srov. společnou úpravu textu 1C 8,12 Ochr + En!) se mohla dostat do oblasti makedonské předloha Ochr. Šlo pravděpodobně o hlaholský text v dosti zachovalé »kanonické« podobě staroslověnské s nemnohými známkami jazykového vlivu ruského. Těmto hláskoslovným, případně slovotvorným ruskocsl. neologismům ochridský kopista neporozuměl, avšak, jak už řečeno, samostatně je nebo jejich okolí upravil do jakési srozumitelnosti významové nebo větoslovné. Na migraci ruskou jazykovou oblastí ukazuje v Ochr též jeden důležitý doklad kalendářní, tj. název památky Okovů sv. Petra dne 16. ledna na fol. 100a 10: СЪПАДЕННЕ ЖЖА АП(ОСТО)ЛА ПЕТРА ¹⁹ (ЦѢЛОВАНИЕ И ПОКЛАНѢНИЕ ВЕРИГАМ(Ъ) С(ВА)ТАГО АП(ОСТО)ЛА ПЕТРА - As 141a 16, Ostr 263a 7sq, Slepč 121b 10, Šiš kalend. 16.

¹⁹ Za upozornění na tuto důležitou skutečnost vděčím svému kolegovi, V. Konzajovi.

Ian., avšak citátu z Ochr nápadně blízký dvouslovný údaj **ѡѡа петрова** Sav 149b 18sq). Toto znění je podle J. Martinova²⁰ doloženo jenom ve staroruských kronikách, např. v Annálech Novgorodských I., k rokům 1188–1192; arcibiskup Sergij²¹ uvádí toto znění z 5. evangeliáře katedrály Boží Moudrosti v Novgorodě (Соф. ев. № 5); jde tedy o formu kalendářního údaje (nehledě ovšem na dosti podobný název v Savvině knize) podle místa doložení pouze ruskou.

Úvahu o apoštolári Ochridském lze uzavřít takto: jde o nejcennější dosud známý csl. apoštolární text, mající podle S.M. Kul'bakina pravděpodobně dosti zřetelný substrát velkomoravský, na nějž vedle jazykové starobylosti ukazují zdařilé volné překlady některých biblických míst, a západními (snad i iroskotskými) vlivy formované kalendarium. Mimo gramatické neologismy, mající svůj původ v makedonské redakci konce 12. století, obsahuje text skutečné zbytky rusismů hláskoslovných a pravděpodobně i dvě ruské slovtvorné inovace, tj. **СЛОВЕРАТИ СѦ** *λογομαχεῖν* a **СТЛЪПНИКЪ** *Στοικός*, k čemuž přistupuje i zvláštní ruskocsl. název svátku Okovů sv. Petra. Je tedy pravděpodobné, že některá z předloh tohoto apoštoláře byla opsána a poněkud jazykově ovlivněna v prostředí ruském.

---

²⁰ J. Mariinov, *Annus ecclesiasticus, graeco-slavicus*, Bruxellis 1863, pag. 5.

²¹ o. c., tomus II, 15–16.

Sažetak

RUSIZMI U APOSTOLU OHRIDSKOM

Apostol Ohridski, makedonski spomenik iz kraja 12. stoljeća, jedan je od najstarijih u leksičkom i gramatičkom pogledu crkvenoslavenskih tekstova ove vrste, koji su nam zasad poznati. Kao prijepis iz kraja 12. st. on sadrži također neologizme, prije svega glasovne promjene, uvjetovane makedonskom sredinom, u kojoj je on napisan. On obiluje također mnogobrojnim greškama raznog karaktera. Uzajamno miješanje *p* i *b*, *d* i *t*, koje se nekoliko puta pojavljuje, pomaže nam utvrditi u prijevodu **СЛОВО ПОРОДИ СМ** za grč. *λογομαχείν* ruskocsl. infinitiv **СЛОВОБОРОТИ СМ** < **СЛОВОВРАТИ СМ** ; oblik **СТОЛЗНИКЪ** za grč. *Στοιικός* pretpostavlja u izvornom tekstu ruskocsl. oblik **СТОЛЪПНИКЪ** < **СТЪЛПНИКЪ** (stsl. **СТАЪПНИКЪ**) kao kalk svoga grčkog obrasca. Ruski refleksi *ѣ* > *ja* (4x), *ѡ* > *u* (3x) i tzv. *prvo* (1x) i, možda i *drugo* (2x) 'punoglasje' zajedno s posebnim nazivom praznika Okovi sv. Petra (na Istoku 16. I., na Zapadu 1. VIII.): **СЪПАДЕНИЕ ЖЖА АП(ОСТО)ЛА ПЕТРА** , koji se inače pojavljuje samo u staroruskim tekstovima, nagovještavaju da je tekst ovog spomenika prije nego što je bio prepisan u Makedoniji prošao kroz rusku jezičnu sredinu, od koje po svoj prilici i polaze dvije spomenute leksičke inovacije.

SLOVO

30

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG ZAVODA U ZAGREBU

ZAGREB 1980.

S L O V O

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG ZAVODA
»SVETOZAR RITIG«
Instituta za filologiju i folkloristiku, p.o. Zagreb

Izlazi jedanput godišnje

UREDNIŠTVO: 41000 ZAGREB, DEMETROVA 11

BROJ: 30

Urednički odbor:
ANICA NAZOR, MARIJA PANTELIĆ,
JOSIP TANDARIĆ

Glavni urednik:
ANICA NAZOR

Odgovorni urednik:
BISERKA GRABAR

Tehnički urednik:
JOSIP MILIĆ

Lektor tekstova na hrvatskom jeziku:

ZRINKA VUKOVIĆ

Korektori:
JASNA VINCE, JOSIP MILIĆ

Ovaj broj časopisa Slovo izlazi uz finansijsku pomoć Republičke zajednice za znanstveni rad SR Hrvatske, SIZ-VII.

Tisak: Štamparski zavod »Ognjen Prica«, Zagreb, 1981.

Josip Broz Tito
1892 — 1980.

Josip Broz Tito lista faksimilirano izdanje Hrvojeva misala